

HE 69/2014 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki valtion korvauksesta eräille jatkosodan jälkeen välirauhansopimuksen perusteella internoiduille (eli eristetyille) siviilihenkilöille. Lain mukaan korvaus voitaisiin myöntää internoiduille, jotka olivat tapahtuma-aikana alle 18-vuotiaita ja niille, joilla oli tai oli ollut ennen 19 päivää syyskuuta 1944 Suomen kansalaisuus sekä edellisten 18 vuotta täyttäneille lapsille. Jos internointi on kestänyt alle kolme vuorokautta, oikeutta korvaukseen ei kuitenkaan olisi.

Korvaus maksettaisiin kertakorvauksena ja sen määrä olisi 3 000 euroa. Jos internointi on kestänyt alle 30 vuorokautta, korvaus olisi kuitenkin 1 500 euroa. Korvaukset myöntäisi ja maksaisi Valtiokonttori.

Esitys liittyy hallituksen esitykseen vuoden 2014 lisätalousarvioksi ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä syyskuuta 2014.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	1
SISÄLLYS.....	2
YLEISPERUSTELUT	3
1 JOHDANTO	3
2 NYKYTILA	3
3 ESITYKSEN TAVOITTEET	5
4 ESITYKSEN VAIKUTUKSET	5
5 ASIAN VALMISTELU	6
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT.....	7
1 LAKIEHDOTUSTEN PERUSTELUT	7
2 VOIMAANTULO.....	10
3 SUHDE PERUSTUSLAKIIN JA SÄÄTÄMISJÄRJESTYS	10
LAKIEHDOTUS	12
Laki valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille	12

YLEISPERUSTELUT

1 Johdanto

Vuoden 1944 välirauhansopimuksessa (SopS 4/1944) Suomi sitoutui internoimaan (eli eristämään) alueellaan olevat Saksan ja Unkarin kansalaiset. Suomalaiset viranomaiset rajasivat internoitavista aluksi pois muun muassa kaksoiskansalaiset ja heidän alle 15-vuotiaat lapsensa sekä suomalaissyntyiset naiset, jotka olivat asuneet koko ikänsä Suomessa, mutta olivat aikaisemman avioliittolainsäädännön perusteella menettäneet Suomen kansalaisuuden. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan lokakuussa 1944 tekemällä päätöksellä nämä aviovaimot ja lapsetkin liitettiin internoitaviin. Tämän päätöksen perusteella internoitavia oli Kansallisarkistosta saadun tiedon mukaan aluksi 66 aviovaimoa ja 74 lasta. Myöhemmin määrä kasvoi.

Eduskunnassa huhtikuussa 2008 esitetyllä kirjallisella kysymyksellä (289/2008 vp) hallitukselta tiedusteltiin, ”onko hallituksella tarkoitus oikeusvaltion periaatteiden mukaisesti korvata näiden lasten internoinneista aiheutuneet henkiset ja ruumiilliset kärsimykset sekä tarpeeton häpeä”. Pääministeri Matti Vanhanen totesi vastauksessaan internointipäätöksen johtaneen suuriin inhimillisiin kärsimyksiin. Pääministeri katsoi asian selvittämisen vaativan perusteellisempaa tutkimusta ja kertoi, että asian jo aiemmin alkaneen selvittelyn perusteella valtioneuvoston kansliassa on valmisteltu asian vaatimaa tutkimushanketta.

Eduskunnan myönnettyä tarvittavan rahoituksen Kansallisarkistossa toimi vuosina 2008—2009 internointeja koskeva tutkimushanke, jonka työn tuloksena syntyi asian jatkokesittelyä varten riittävä tutkimustieto.

2 Nykytila

Suomi ja Neuvostoliitto allekirjoittivat välirauhansopimuksen jatkosodan jälkeen 19 päivänä syyskuuta 1944. Välirauhansopimuksen toisen artiklan ensimmäisessä kappaleessa Suomi sitoutui riisumaan aseista Suomeen jääneet saksalaiset joukot sekä luovut-

tamaan heidät Neuvostoliitolle. Artiklan toisessa kappaleessa Suomen hallitus sitoutui myös internoimaan sen alueella olevat Saksan ja Unkarin kansalaiset. Tämä määräys koski siis siviilihenkilöitä.

Internoinnin vaiheiden ja sisällön kuvauksessa on lähteinä käytetty erityisesti seuraavia teoksia: Niklas Jensen-Eriksen: Saksan ja Unkarin kansalaisten sekä heidän suomalaisten puolisoidensa internointi 1944—1947, Kansallisarkisto, Helsinki 2009; Lars Westlund (toim.): Sotatahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin, Kansallisarkisto, Helsinki 2010; Mikko Määttä: Vihollisina vangitut. Internointileirit neuvostosuhteiden välikappaleina 1944—1947, Atena, Jyväskylä 2011.

Internoinnin alettua suomalaisviranomaiset jättivät aluksi sen ulkopuolelle muun muassa kaksoiskansalaiset ja heidän alle 15-vuotiaat lapsensa, suomalaissyntyiset naiset, jotka olivat asuneet koko ikänsä Suomessa, mutta olivat aikaisemman avioliittolainsäädännön perusteella menettäneet Suomen kansalaisuuden, sekä alle 15-vuotiaat lapset, joiden vanhemmista kumpikaan ei ole maassa.

Lokakuussa 1944 suomalaisviranomaiset laajensivat internoitavien piiriä. 17 päivänä lokakuuta 1944 valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta päätti suomalaissyntyisten naisten, heidän lastensa sekä alle 15-vuotiaiden orpojen internoimisesta. Nykyisen arvion mukaan naisten ja lasten internointi ei ollut välttämätöntä, koska Liittoutuneiden valvontakomissio ei ollut esittänyt epävirallisesti-kaan asiaa koskevia vaatimuksia.

Naisten ja lasten internoinnin katsottiin ilmeisesti perustuvan suoraan välirauhansopimukseen ja sen kirjaimelliseen tulkintaan. Myöhemmin on viitattu myös tasavallan suojelulakiin (307/1939) ja henkilökohtaisen vapauden rajoittamisesta tasavallan suojelulain nojalla annettuun asetukseen (444/1939), mutta ne koskevat valtiolle vaarallista toimintaa, joten on vaikea nähdä niiden soveltuvan aviovaimojen ja varsinkaan lasten internoimiseen.

Historiantutkimuksessa on arvioitu, että naisten ja lasten internointeja pidettiin tapahuma-aikana sinänsä lainmukaisena toimenpiteenä, mutta asiaa hoitaneet virkamiehet tiesivät sen olevan ristiriidassa Suomen hallinnon aikaisempien kaksoiskansalaisia koskevien toimintatapojen ja oikeuskäytäntöjen sekä yleisen oikeustajun kanssa.

Voidaan myös todeta, että lähes kaikki kansallissocialismiin kiinteästi sitoutuneet Saksan kansalaiset olivat ehtineet jo ennen internointien aloittamista poistua Suomesta, joten jäljelle oli jäänyt lähinnä kansallissocialismin vastustajia ja epäpoliittisia henkilöitä.

Maaliskuussa 1946 internoituina oli 470 henkilöä. Tuolloin valvontakomissio antoi luvan heistä 455:n vapauttamiseen. Leiriläisten poliittisten mielipiteiden urkinnan perusteella 15 joutui vielä jäämään internoiduiksi. Tosiasiassa heidän mielipiteidensä kartoituksessa tapahtui ilmeisiä virheitä; esimerkiksi aviomiesten poliittiset kannat yleistettiin koskemaan myös heidän puolisoitaan ja aikuisia lapsiaan. 20 päivänä kesäkuuta 1947 valtioneuvosto päätti karkottaa tästä ryhmästä Saksaan, Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeelle 14. Karkotus toteutui 7 päivänä heinäkuuta 1947. Karkotettuihin kuului myös suomalaissyntyisiä naisia, jotka olivat asuneet koko ikänsä Suomessa. Nuorin Saksaan karkotetuista oli syntynyt vuonna 1924. Karkotuksen perusteet olivat hyvin kyseenalaiset, eikä valvontakomissiokaan ilmeisesti ollut karkotusta vaatinut.

Internoidut menettivät omaisuutensa Neuvostoliitolle, tavanomaista koti-irtaimistoa myöten. ”Saksalaisen” omaisuuden luovutus Neuvostoliitolle ei perustunut välirauhansopimukseen, vaan liittoutuneiden tekemään — oikeudelliselta sitovuudeltaan kiistanalaisena pidettyyn — päätökseen jakaa keskenään Saksan valtiolle ja yksityisille saksalaisille kuuluneet ulkomaalaiset varat. Siten Suomessa asuneet Saksan kansalaiset joutuivat omaisuuden luovutuksen suhteen huonompaan asemaan kuin Saksassa asuneet saksalaiset, joiden omaisuutta ei yleensä takavari-koitu. Sitten Pariisin rauhansopimuksen (SopS 20/1947) 26 artiklassa Suomi tunnusti, että Neuvostoliitolla oli oikeus kaikkeen Suomessa olevaan saksalaiseen omaisuuteen,

jonka Saksaa varten asetettu valvontaneuvosto oli siirtänyt Neuvostoliitolle.

Internoituja oli kaikkiaan yhdeksällä leirillä, joskin samanaikaisesti oli toiminnassa enimmillään viisi leiriä. Internointileirit sijaitsivat Etelä-Suomessa. Oloja leireillä voidaan luonnehtia lähinnä keskinkertaisiksi. Esimerkiksi ruuan on todettu olleen olosuhteisiin nähden yleensä asiallista, mutta niukkaa eikä kasvavien lasten kannalta täysipainoista. Asuinolot olivat ahtaat. Leirien henkilökunnan on todettu kohdelleen internoituja hyvin. Leirin ulkopuolelle pääsi yleensä vain vartioituna. Internoitujen keskuudessa vallitsi myös epätietoisuus tulevasta kohtalosta. Tavallisen elämän jatkaminen internoinnin jälkeen saattoi olla vaikeaa kodin ja omaisuuden menettämisen vuoksi.

Suomen valtio maksoi 1940-luvun lopulla Suomen kansalaisille sekä muille ei-saksalaisille Suomessa asuneille henkilöille korvauksia ”saksalaisen” omaisuuden menettämistä (laki saksalaisen omaisuuden luovuttamisesta 410/1946). Korvauksia maksettiin 192 hakijalle; suuri osa hakemuksista hylättiin. Korvaukset eivät kuitenkaan vastanneet todellisia menetyksiä.

Vuonna 1949 tiettävästi 35 kaksoiskansalaista haki valtiolta korvausta myös vapauden menetyksestä. Korvauksia ei kuitenkaan maksettu.

Vuonna 1950 jätti mietintönsä (1950:45) vapauden menetyksestä eräissä tapauksissa suoritettavaa korvausta selvitellyt komitea. Komitea ehdotti korvausta suoritettavaksi, paitsi erälle muille ryhmille, myös ”välirauhansopimuksen nojalla internoiduille Saksan kansalaisen kanssa avioliitossa olleille suomalaisille ja Suomessa jatkuvasti asuneille naisille (ns. internoidut naiset)”. Komitea ehdotti korvausta suoritettavaksi 135 naiselle vapauden menetyksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Ehdotettu keskimääräinen korvaus oli 125 267 markkaa, joka vastaa nykyrahassa noin 4 900 euroa. Komitean ehdotus ei kuitenkaan johtanut lainsäädäntöön, saati korvausten maksamiseen.

Viime ajoilta on esitettävissä esimerkki korvauslaista, eli heinäkuussa 2003 annettu laki valtion korvauksesta erälle Neuvostoliiton partisaani-iskujen kohteeksi joutuneille henkilöille (697/2003). Lain 1 §:n mukaan

suoritetaan korvausta henkilölle sairauden johdosta, joka on aiheutunut vuosina 1939—1945 Neuvostoliiton partisaaniosastojen tai muiden vastaavien aseellisten erikoisjoukkojen hyökkäyksestä, jos sairauden syntyminen todennäköisillä syillä liittyy mainitun hyökkäyksen aiheuttamaan poikkeukselliseen järkytykseen. Korvausta suoritetaan 2 §:n mukaan kertakorvauksena 1 500 euroa.

Kyseistä lakia koskeneen hallituksen esityksen (HE 16/2003 vp) mukaan korvaussensaajien piiriin arvioitiin kuuluvan noin 600—700 henkeä ja kustannusten arvioitiin olevan noin 1 000 000 euroa. Korvaushakemuksia saapui Valtiokonttoriin määräajassa 1 323. Korvaus myönnettiin 716 hakijalle ja korvausten kokonaissumma oli 1 074 000 euroa.

Suomalainen käytäntö poliittisluonteisten vapaudenriistojen korvaamisessa ei ole ollut kovin johdonmukainen. On arvioitu, että tällaisia vapaudenriistoja koskevia korvausasioita on Suomessa käsitelty yksittäisinä ilman kokonaisvaltaista korvaussuunnitelmaa.

On monia perusteita sille, että valtion tulisi korvata internoiduille heidän vapaudenmenetyksensä. Ensinnäkin lokakuun 1944 internointipäätöksen tekivät omaehtoisesti suomalaiset viranomaiset. Päätöksen on historian-tutkimuksessa luonnehdittu olleen ristiriidassa Suomen hallinnon aikaisempien toimintatapojen ja yleisen oikeustajun kanssa. Valvontakomissioikin katsoi Suomen viranomaisten itse vastaavan tästä toimenpiteestä.

Toiseksi voidaan kiinnittää huomiota internoinnin kohtuuttomaan keston. Vaikka Saksa oli antautunut jo toukokuussa 1945, internointia jatkettiin maaliskuuhun 1946 saakka — eräiden osalta jopa pitkälle vuoden 1947 puolelle, minkä päätökseksi lähes kaikki pisimpään internoituina olleet vieläpä karkotettiin Saksaan. Saksan antautumisen jälkeen Saksan ja Unkarin kansalaiset — varsinkin lapset — tuskin olivat turvallisuusuhka. Internoinnin kesto tosin riippui Liittoutuneiden valvontakomission kannasta eikä ollut mitenkään Suomen valtion vastuulla.

Lisäksi voidaan korvauksen perusteena viitata siihen, että internoitujen kokemat leiriolosuhteet ja epävarmuus tulevasta kohtalosta ovat olleet omiaan vahingoittamaan heidän fyysistä ja psyykkistä hyvinvointiaan; samoin

voidaan viitata internoitujen omaisuuden luovuttamiseen Neuvostoliitolle, jota tosin on ainakin jonkin verran korvattu.

Vihollismaan siviilikansalaisten internointi on sinänsä ollut kansainvälisen oikeuden sallima toimenpide. Väli-rahansopimuksen kirjaimellisen tulkinnan mukaan naisten ja lasten internoiminenkin on ollut mahdollista, mutta siitä päätettäessä ei otettu huomioon väli-rahansopimuksen internointisäännöksen tarkoitusta eli sen varmistamista, ettei Suomen alueella pääsivät toimimaan liittoutuneiden turvallisuutta vaarantavia henkilöitä. Ainakaan lapset eivät voineet muodostaa tällaista vaaraa.

Korvaukseen oikeutettuja olisivatkin sellaiset ryhmät, joiden internointia voidaan pitää kohtuuttomana. Korvauksen saajia olisivat käytännössä lähinnä silloiset lapset.

Se, että kyse oli sodanjälkeisistä toimista, asettaa myös internoitujen ryhmän toiseen asemaan kuin välittömästi sodan johdosta kärsineet ryhmät, joiden asemaa on voitu turvata sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon alan lainsäädännöllä.

3 Esityksen tavoitteet

Esityksen tavoitteena on, että myönnetään korvaus vapaudenmenetyksestä suomalaisille ja suomalaistaustaisille ja muillekin alle 18-vuotiaille internoiduille siviilihenkilöille, joiden voidaan katsoa joutuneen kohtuuttomien viranomaistoimenpiteiden kohteeksi.

4 Esityksen vaikutukset

Korvaukseen oikeutettuja alle 15-vuotiaana internoituja suomalaistaustaisia henkilöitä on arvioitu olevan noin 40—50. Korvaukseen olisivat jäljempänä kuvattavalla tavalla oikeutettuja eräät muutkin ryhmät, mutta näiden suuruuksia ei voida arvioida yhtä tarkasti. Voidaan kuitenkin lähteä siitä, että korvaukseen oikeutettujen kokonaismäärä olisi arviolta 60—100. Kustannukset korvauksista olisivat siten enintään 300 000 euroa. Ne ja-kautuisivat vuosille 2014—2016 arviolta seuraavasti: vuonna 2014 80 000 euroa, vuonna 2015 160 000 euroa ja vuonna 2016 60 000 euroa.

Lisäksi kustannuksia aiheutuisi siitä, että oikeudesta korvaukseen ilmoitettaisiin valtakunnallisesti kattavasti sanomalehdissä. Tästä aiheutuisi arviolta 20 000 euron kulut. Yhteensä määräraharatarve olisi siis 320 000 euroa.

Esitetty laki lisäisi varsinkin Valtiokonttorin ja Kansallisarkiston henkilöstön työmäärää. Lisäys ei kuitenkaan olisi kovin suuri eikä pitkäaikainen, joten laista seuraavat tehtävät pystyttäisiin hoitamaan nykyisellä henkilökunnalla.

5 Asian valmistelu

Esitys on valmisteltu oikeusministeriössä. Valmistelun alkuvaiheessa oikeusministeriö

pyysi asiasta lausunnon emeritusprofessori Lauri Hannikaiselta ja pääjohtaja, valtionarkistonhoitaja Jussi Nuortevalta.

Esitysluonnoksesta saatiin lausunto ulkoasiainministeriöltä, valtiovarainministeriöltä, opetus- ja kulttuuriministeriöltä, sosiaali- ja terveysministeriöltä, Valtiokonttorilta, Väestötietokeskuksesta, Arkistolaitokselta, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitukselta, vakuutusosastolta, emeritusprofessori Lauri Hannikaiselta ja professori Niklas Jensen-Erikseniltä.

Lausunnoissa suhtauduttiin esitysluonnokseen myönteisesti. Eräissä lausunnoissa ehdotettiin pykäliin ja perusteluihin tarkennuksia, ja nämä ehdotukset on otettu lopullista esitystä laadittaessa huomioon.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Lakiehdotusten perustelut

1 §. *Korvauksen edellytykset.* Lain keskeisessä pykälässä määriteltäisiin, ketkä olisivat oikeutettuja korvaukseen internoinnista seuranneesta vapaudenmenetyksestä.

Pykälän 1 momentista ilmenisi, että korvaus myönnettäisiin vain niille, joiden internointi on perustunut ”toiselta puolen Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton ja Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhdistyneen Kuningaskunnan sekä toiselta puolen Suomen välillä” tehdyn välirauhansopimuksen 2 artiklan toiseen kappaleeseen (”Suomen Hallitus sitoutuu myös internoimaan sen alueella olevat Saksan ja Unkarin kansalaiset”), ei jollain muulla perusteella internoiduille tai muuten vapautensa menettäneille.

Internoiduilla tarkoitettaisiin kaikkia, joita koskien on tehty päätös internoinnista. Internoinnin voidaan yleisesti luonnehtia tarkoittavan eristämistä niin, että henkilöltä riistetään liikkumisvapaus tai sitä rajoitetaan tuntuvasti. Internoidut sijoitettiin tässä laissa tarkoitetuissa tapauksissa pääasiassa leireihin, mutta internoituja oli myös terveydentilansa vuoksi sijoitettuna sairaalaan tai kotiinsa. Ainakin lapsia sijoitettiin terveydellisistä syistä myös maataloihin vahvistumaan. Vaikka muualla kuin leireissä olleiden olot ovat olleet paremmat kuin leireillä, ei näihin — sinänsä hyvin pieniin — leirien ulkopuolella olleisiin ryhmiin kuuluneita ole perusteltua rajata korvaukseen oikeutettujen ulkopuolelle. Myös he olivat viranomaisvalvonnassa ja kokivat internointiin liittyvän psyykkisesti raskaan epätietoisuuden. Lisäksi näistä henkilöistä oli ilmeisesti pääosa osan internointiajastaan leirissä.

Korvaukseen oikeutettuja olisivat pykälän 2 momentin 1 kohdan mukaan ne henkilöt, jotka heidät internoitaessa ovat olleet alle 18-vuotiaita. Ratkaiseva iän kannalta olisi internoinnin alkuhetki, joten se, että henkilö on täyttänyt 18 vuotta internoinnin jatkuessa, ei sulkisi korvausmahdollisuutta pois.

Keskeinen ryhmä korvauksensaajia muodostuisi alle 18-vuotiaista suomalaisten (tai suomalaistaustaisten) äitien lapsista, jotka in-

ternoitettiin, koska he olivat isänsä kansalaisuuden perusteella pelkästään Saksan tai Unkarin kansalaisia. Nuorimmat internoidut olivat vuosina 1944—1945 syntyneitä vauvoja. Näiden alle 18-vuotiaiden internoinnista on pidettävä kohtuuttomana sekä heidän ikänsä että suomalaisen taustansa vuoksi.

Vuodelta 1919 olleen Suomen hallitusmuodon 4 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalaisuus on jokaisella, joka on suomalaisista vanhemmista syntynyt, niin myös vieraan maan naisella, joka on mennyt naimisiin Suomen miehen kanssa. Suomen kansalaisuuden saaminen syntyperän perusteella edellytti siis, että lapsen molempien vanhempien tuli olla Suomen kansalaisia. Koska ”vieraan maan nainen” sai ”Suomen miehen” kanssa solmimansa avioliiton johdosta kansalaisuuden Suomessa, käytännössä kansalaisuus syntyperän perusteella kuului (aviolapsien osalta) sille, jonka isä oli Suomen kansalainen. Ellei isä ollut Suomen kansalainen, ei lapsikaan saanut Suomen kansalaisuutta, vaikka hänen äitinsä olisikin säilyttänyt Suomen kansalaisuuden. Jos isä oli ulkomaalainen, lapsen kansalaisuus määräytyi isän kotimaan lain mukaan. Periaatetta, jonka mukaan aviolapsi saa syntymänsä kautta isän kansalaisuuden, noudatettiin muun muassa Saksan ja Unkarin lainsäädännössä. (Rafael Erich: Suomen valtio-oikeus I, 1924, s. 206; Kaarlo Kaira: Suomen kansalaisuuden saamisesta ja menettämisestä, 1930, s. 38—40; Esko Hakkila: Suomen tasavallan perustuslait, 1939, s. 26—29.)

Lapsia koskevan erityisen suojelutarpeen vuoksi korvaukseen olisivat oikeutettuja myös muut alle 18-vuotiaina internoidut kuin ne, joilla oli suomalainen (tai suomalaistaustainen) äiti.

Kohdassa sovellettaisiin siis 18 vuoden ikärajaa. Kun otetaan huomioon se, minkä ikäisten miesten katsottiin sota-aikana olevan sotilaiksi kykeneviä, ei lapsen määrittelevää ikärajaa voida asettaa tuolloin voimassa olleeseen täysi-ikäisyyden rajaan eli 21 vuoteen. Edellä kuvatuista suomalaisviranomais-ten ensimmäisistä internointia koskevista rajouksista ilmenee lähtökohtana tuolloin pide-

tyn, että alle 15-vuotias ei ole vaara internoinnin yleisenä tavoitteena olleelle liittoutuneiden turvallisuudelle. Tuo ikäraja tuntuu puolestaan varsin matalalta. Sopivana lapset määrittelevänä ikärajana voidaankin pitää nykyistä täysi-ikäisyyden rajaa eli kahdeksaatoista vuotta.

Korvaukseen oikeutettuja olisivat pykälän 2 momentin 2 kohdan mukaan ne henkilöt, joilla heidät internoitaessa oli tai oli ollut Suomen kansalaisuus. Oikeus korvaukseen ei riippuisi siitä, mikä heidän kansalaisuutensa on nykyisin.

Rajauksena olisi kuitenkin se, että korvaukseen olisi oikeutettu vain henkilö, jolla oli tai oli ollut Suomen kansalaisuus ennen syyskuun 19 päivää 1944. Tuolloin allekirjoitettiin ja tuli voimaan välirauhansopimus, joten Suomen viranomaisilla ei enää tuona päivänä tai sen jälkeen voi katsoa olleen oikeutta poistaa kansalaistamisen kautta välirauhansopimuksen vaikutuspiiristä henkilöitä, jotka olivat olleet sen alaisia sopimuksen tullessa voimaan.

Ennen vuotta 1928 voimassa ollutta Suomen kansalaisuuden menettämistä koskevaa lainsäädäntöä on kuvattu seuraavasti (hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Suomen kansalaisuuden menettämisestä, HE 84/1925 vp):

”Nykyään voimassaolevan oikeuden mukaan menettää suomalainen nainen menemällä naimisiin henkilön kanssa, joka ei ole Suomen kansalainen, Suomen kansalaisoikeuden riippumatta siitä, tuleeko hän naimisiin mennessään muun maan kansalaiseksi vaiko ei. Tämä on ilmeisesti kohtuutonta. Vaikkakin, niinkuin asianmukaista näyttää olevan, edelleen pysytettäisiin voimassa se periaate, että perheen tulee olla yhtenäinen kansalaisoikeuteen nähden, lienee kuitenkin puheenaolevassa tapauksessa naisen kansalaisuuden menettäminen määrättävä riippuvaksi siitä ehdosta, että hänet naimisiin menettämään tunnustetaan miehen kotimaan kansalaiseksi siellä voimassa olevan oikeuden mukaan. Jos siten avioliiton perusteella toisessa maassa kansalaisoikeuden saavuttanut suomalainen nainen jää edelleen asumaan Suomeen, voi hänelle kuitenkin koitua monenlaista haittaa siitä, että hänet täällä katsotaan ulkomaalaiseksi. Tämän vuoksi olisi tässäkin

tapauksessa Suomen kansalaisuuden menettämisen edellytyksenä lisäksi vaadittava, että naimisiin mennyt nainen on muuttanut maasta.”

Suomen kansalaisuuden menettämisestä 17 päivänä kesäkuuta 1927 annetun lain (181/1927) 1 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalainen, joka tulee muun maan kansalaiseksi, menettää Suomen kansalaisuuden, jos hänen kotipaikkansa on ulkopuolella Suomen tai jos hän muuttaa maasta. Laki tuli voimaan vuoden 1928 alussa. Siten vuodesta 1928 lähtien oli aviovaimoilla mahdollisuus säilyttää myös Suomen kansalaisuus, vaikka he naimisiin menonsa myötä olisivatkin saaneet esimerkiksi Saksan kansalaisuuden.

Kaksoiskansalaisuustapauksissa kansainvälisen oikeuden mukaan tärkeämmäksi kansalaisuudeksi katsottiin sen maan kansalaisuus, jossa henkilö asui tai johon hänellä oli kiinteämpi yhteys. Internoitujen kaksoiskansalaisten yhteydet Suomeen olivat ilmeiset. He olivat internoitaessa Suomessa asuneita ja Suomen kansalaisuuden säilyttäneitä, taustaltaan suomalaisia henkilöitä.

Edellä siteeratusta hallituksen esityksestä ilmenevien näkökohtien perusteella ja muutenkin kohtuussyistä kaksoiskansalaiseen rinnastettaisiin ennen vuotta 1928 voimassa olleen lainsäädännön perusteella Suomen kansalaisuutensa menettäneet aviovaimot. Tässäkin ryhmässä on kysymys internoitaessa Suomessa asuneista, taustaltaan suomalaisista henkilöistä.

Nämä kaksi ryhmää rinnastettiin toisiinsa myös myönnettäessä omaisuuden menetyksistä korvauksia (laki saksalaisen omaisuuden luovuttamisesta sekä laki mainitun lain muuttamisesta 318/1948). Samoin nämä ryhmät rinnastettiin vuoden 1950 komiteanmietinnössä, joka tosin ei johtanut korvauksiin. On myös huomattava, että komiteanmietinnön liitteenä olevassa, komitean korvauksiin oikeutetuiksi katsomien naisten nimiluettelossa on lähes puolet nimistä ryhmässä ”avioliiton solmimisaika tuntematon”. Jos vuonna 1950, melko pian internoinnin päätyttyä, merkittävä osa avioliiton solmimisajoista jäi selvittämättä, vielä todennäköisemmin niin voisi käydä nyt. Tämäkin puoltaa sitä, että avioliiton solmimisaika ennen vuotta 1928 tai sen jälkeen ei voi olla korva-

uksia tämän esityksen mukaan myönnettäessä ratkaiseva rajaus.

Kolmas ehdotetun 2 momentin 2 kohdan kattama ryhmä ovat ne aviovaimot, joita koski vuoden 1928 alussa voimaan tullut laki, mutta jotka olivat menettäneet Suomen kansalaisuuden sillä perusteella, että he olivat välillä muuttaneet maasta. Ehdotetun lain tarkoitus huomioon ottaen ei ole syytä rajata tätäkään ryhmää korvaukseen oikeutettujen ulkopuolelle. Kysymys on tässäkin ryhmässä henkilöistä, joilla on ollut Suomen kansalaisuus ja jotka heidät internoitaessa ovat olleet Suomessa. Näitä seikkoja on pidettävä riittävänä yhteyksinä Suomeen. Muussa tapauksessa korvaukseen oikeutettujen ulkopuolelle voisi jäädä sellainen suomalaissyntyinen henkilö, joka on asunut esimerkiksi vuosina 1915—1935 Suomessa, vuosina 1936—1938 Suomen ulkopuolella miehensä kotimaassa ja jälleen vuodesta 1939 Suomessa, jos hän ei ollut uudelleen hakenut ja saanut Suomen kansalaisuutta.

Ehdotetun 2 momentin 2 kohdan sanamuoto soveltuu sinänsä myös Saksan tai Unkarin kansalaisina internoituihin miehiin, jos heillä oli aiemmin ollut Suomen kansalaisuus. Tiedossa ei ole, että tällaisia henkilöitä olisi ollut internoitujen joukossa.

Ehdotetun 2 momentin 3 kohdan mukaan korvaukseen oikeutettuja olisivat ne kahdeksantoista vuotta täyttäneetkin internoidut, joiden vanhemmalla, käytännössä äidillä, internoinnin alkaessa oli tai oli ollut 2 kohdassa tarkoitettulla tavalla Suomen kansalaisuus. Kahdeksantoista vuotta nuoremmat tällaiset henkilöt olisivat korvaukseen oikeutettuja 1 kohdan perusteella.

Lapsella tarkoitetaan 2 momentin 3 kohdassa, paitsi tuolloisen lainsäädännön mukaan alaikäisiä eli alle 21-vuotiaita, myös tuolloisenkin lainsäädännön mukaan täysi-ikäisiä lapsia. Täysi-ikäisetkin lapset ovat olleet vasta varsin nuoria henkilöitä — heistä vanhimmat ovat olleet noin 25-vuotiaita. Koska heidän äitinsä tausta on ollut suomalainen ja he ovat olleet internoitaessa Suomessa, voidaan lähteä riittävällä todennäköisyydellä siitä, että heidän yhteytensä ovat heidän elinaikanaan olleet pääasiassa Suomeen. Heidänkin Saksan tai Unkarin kansalaisuutensa on mitä ilmeisimmin johtunut

pelkästään heidän isänsä kansalaisuudesta. Tämän suomalaisyhteyden perusteella voidaan pitää kohtuullisena, että oikeus korvaukseen ulottuu näissä tilanteissa kahdeksantoista vuotta täyttäneisiin.

Se, että henkilö olisi 2 momentin 3 kohdan perusteella oikeutettu korvaukseen, ei edellytä, että hänen 2 kohdan määritelmän mukaan suomalainen vanhempansakin olisi ollut internoituna.

Jos henkilö olisi oikeutettu korvaukseen useammalla perusteella, riittäisi, jos hän tekee hakemuksen yhdellä perusteella.

Pykälän 3 momentissa todettaisiin, että jos internointi on kestänyt alle kolme vuorokautta, oikeutta korvaukseen ei ole. Tällaista mahdollisesti esiintynyttä internointia voidaan pitää internointiajan tavanomaiseen pituuteen nähden hyvin lyhyenä. Näin lyhyt toimenpide olisi luultavasti johtunut erehdyksestä.

2 §. Korvauksen määrä. Ehdotettu kertakorvauksen määrä olisi 3 000 euroa. Jos internointi on kestänyt alle 30 vuorokautta, korvaus olisi 1 500 euroa.

Vaikka korvauksen perusteena olleet tapahtumat ovat keskenään kovin erilaisia, voidaan mainita, että Neuvostoliiton partisaaniskujen kohteeksi joutuneet henkilöt oikeutettiin vuonna 2003 säädetyllä lailla 1 500 euron kertakorvaukseen. Internoinnin kestoa ja myös rahan arvon muuttamista ajatellen olisi kohtuullista, että nyt ehdotettu kertakorvaus olisi korkeampi kuin vuoden 2003 lain mukainen korvaus.

Lain tavoitetta ja korvauksen suuruutta ajatellen ei ole tarpeen porrastaa korvausta enempää kuin mitä nyt ehdotetaan. Alle kuukauden pituista — pituudeltaan hyvin epätyypillistä — internointia voidaan kuitenkin pitää tyypilliseen noin puoleltoista vuoden pituiseen internoinnin kestoon verrattuna suhteellisen lyhyenä. Vuoden 1950 komiteanmietinnön mukaan alle kuukauden pituinen internointi ei olisi oikeuttanut lainkaan korvaukseen, mutta näin tiukka kanta ei ole nyt tarpeen.

3 §. Korvauksen hakeminen ja maksaminen. Korvaukset myöntäisi ja maksaisi Valtiokonttori. Se myös huolehtisi korvausmahdollisuudesta tiedottamisesta.

Korvaushakemus olisi toimitettava Valtiokonttorille vuoden 2015 loppuun mennessä. Tämä merkitsisi, että hakemusten jättämiselle olisi aikaa runsas vuosi lain voimaantulosta. Koska osa korvaukseen oikeutetuista asuu ulkomailla eikä ehkä ole seurannut korvauksista Suomessa käytyä keskustelua, määrääjällä ei voisi olla aivan lyhyt. Määrääjän korostamiseksi pykälässä todettaisiin, että myöhästyneenä saapunutta hakemusta ei tutkittaisi.

Hakemus voitaisiin tehdä Valtiokonttorin laatimalla lomakkeella, joka olisi saatavissa Valtiokonttorin kotisivuilta.

Valtiokonttori hankkisi hakemuksen käsittelemiseksi tarpeelliset selvitykset, joten hakijan tarvitsisi asioida vain yhden viranomaisen kanssa. Selvitys siitä, että hakija on ollut internoituna, olisi saatavissa Kansallisarkistosta. Hakijan kuuluminen johonkin 1 §:n 2 momentissa tarkoitetuista korvaukseen oikeutettujen ryhmistä olisi selvitettävissä virkatodistuksin tai ilmeisesti joissain tapauksissa Kansallisarkiston asiakirja-aineistolla.

Esillä on ollut myös se vaihtoehto, että hakija toimittaisi tarvittavan todistus- ja selvitysaineiston hakemuksensa liitteenä. Suurelta osin selvitys lieneekin varsin helposti hankittavissa, mutta näin ei välttämättä ole kaikissa tapauksissa. Kun lisäksi otetaan huomioon se lain lähtökohta, että korvaus perustuu suomalaisten viranomaisten kohtuuttomaan toimintaan, on menettely syytä tehdä hakijalle helpoksi. Luonnollisesti hakijan olisi kuitenkin hakemuksessaan tarpeen esittää mahdollisimman paljon sellaisia tietoja, joiden perusteella Valtiokonttori voi alkaa selvittää asiaa.

Valtion maksuperustelain (150/1992) 5 §:n 2 kohdan mukaan maksuttomia ovat suoritteet, joiden tarkoituksena on toimeentulon turvaavan etuuden antaminen. Korvausta internoimisesta koskeva hakemus ei kuitenkaan koske tällaista toimeentuloa turvaavaa etuutta.

Kirkkolain (1054/1993) 16 luvun 11 §:n 2 momentin mukaan kirkkohallitus määrää kirkonkirjojen tietojen luovuttamisesta seurakunnille ja keskusrekistereille perittävän maksun. Kirkkohallitus on viimeksi 1.4.2014 tehnyt päätöksen maksuista (Suomen evankelis-luterilainen kirkko, kirkon säädöskokoelma nro 117). Sen mukaan henkilön oikeuksien ja velvollisuuksien toteut-

tamiseksi kirkon yhteisestä jäsentietojärjestelmästä tulostettu seurakunnan jäsenen yksittäisiä tietoja koskeva todistus (eläätodistus) on maksuton ja muut todistukset ovat maksullisia. Jos laissa on erikseen säädetty siitä, että viranomaisella on oikeus saada tiedot maksutta, noudatetaan maksupäätöksen sijasta kyseisen lain säännöksiä (Kirkkohallituksen yleiskirje nro 13/2014).

Jotta Kansallisarkiston asiakirjat, seurakunnista ja maistraateista saatavat virkatodistukset ja muut vastaavat viranomaisilta saatavat asiakirjat olisivat Valtiokonttorille maksuttomia, pykälässä säädettäisiin erikseen, että Valtiokonttorilla on oikeus saada maksutta hakemuksen käsittelemiseksi tarpeelliset selvitykset.

4 §. Muutoksenhaku. Pykälän mukaan Valtiokonttorin tekemästä päätöksestä saisi valittaa vakuutusoikeuteen. Vakuutusoikeuden päätökseen ei saisi hakea muutosta valittamalla. Muilta osin noudatettaisiin, mitä muutoksenhausta säädetään hallintolainkäyttölaissa. Pykälä vastaisi valtion korvauksesta eräille Neuvostoliiton partisaani-iskujen kohteeksi joutuneille henkilöille annetussa laissa olevaa säännöstä muutoksenhausta.

5 §. Voimaantulo. Laki tulisi voimaan 1 päivänä syyskuuta 2014, joten hakemuksia alettaisiin käsitellä Valtiokonttorissa siitä alkaen.

2 Voimaantulo

Laki ehdotetaan tulemaan voimaan 1 päivänä syyskuuta 2014.

3 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys

Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Ehdotetun lain mukaan korvaukseen olisivat oikeutettuja alle 18-vuotiaana internoidut silloinkin, kun heillä ei ollut suomalaista taustaa, koska heidän internoimisestaan voi-

daan pitää lasten erityisen suojelun tarvetta ajatellen kohtuuttomana.

Ehdotetulla lailla rajattaisiin korvaukseen oikeutetut 18 vuotta täyttäneet internoidut niihin, jotka ovat olleet suomalaisia tai joilla on ollut laissa tarkemmin määritellyllä tavalla suomalainen tausta. Korvauksia eivät siten saisi kaikki internoidut. Kansalaisuuteen ja alkuperään perustuvaa erottelua voidaan perustella sillä, että saksalaisten ja unkarilaisten internointi oli sinänsä lainmukainen toimenpide, mutta se oli kohtuuton niiden osalta, joiden muodollinen asema ”saksalaisina” tai

”unkarilaisina” perustui heidän aviomiehensä tai isänsä kansalaisuuteen ja joilla oli syntyperän, kansalaisuuden tai asuinpaikan perusteella selvästi vahvemmat yhteydet Suomeen kuin Saksaan tai Unkariin.

Lakiehdotus voidaan hallituksen käsityksen mukaan hyväksyä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Korvauksen edellytykset

Tämän lain mukaan suoritetaan korvausta sille, joka on Sosialististen Neuvostotasavaltaisen Liiton sekä Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhdistyneen Kuningaskunnan kanssa tehdyn välirauhasopimuksen (SopS 4/1944) 2 artiklan toisen kappaleen nojalla internoitu.

Korvauksen edellytyksenä on, että internointi on kohdistunut:

- 1) alle 18-vuotiaaseen;
- 2) henkilöön, jolla oli tai oli ollut Suomen kansalaisuus ennen 19 päivää syyskuuta 1944; tai
- 3) 2 kohdassa tarkoitetun 18 vuotta täyttäneeseen lapseen.

Jos internointi on kestänyt alle kolme vuorokautta, oikeutta korvaukseen ei ole.

2 §

Korvauksen määrä

Korvausta maksetaan 1 §:n 2 momentissa tarkoitettulle kertakorvauksena 3 000 euroa. Jos internointi on kestänyt alle 30 vuorokautta, korvaus on kuitenkin 1 500 euroa.

3 §

Korvauksen hakeminen ja maksaminen

Tämän lain mukaiset korvaukset myöntää ja maksaa Valtiokonttori. Korvaushakemus on toimitettava Valtiokonttorille vuoden 2015 loppuun mennessä. Myöhästyneenä saapunutta hakemusta ei tutkita.

Valtiokonttori hankkii hakemuksen käsittelemiseksi tarpeelliset selvitykset, jotka sillä on oikeus saada maksutta.

4 §

Muutoksenhaku

Valtiokonttorin tämän lain nojalla tekemästä päätöksestä saa valittaa vakuutusoikeyteen.

Vakuutusoikeyden päätökseen ei saa hakea muutosta valittamalla.

Muilta osin muutoksenhausta säädetään hallintolainkäyttölaissa (586/1996).

5 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Helsingissä 28 päivänä toukokuuta 2014

Pääministeri

JYRKI KATAINEN

Oikeusministeri *Anna-Maja Henriksson*